

Medicina Rijeke od prvih početaka do danas

Vrbanić, Drago; Korin, Nikola; Matejčić, Marijan

Source / Izvornik: **Medicina, 1971, 8, 609 - 615**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:184:562357>

Rights / Prava: [Attribution 4.0 International](#)/[Imenovanje 4.0 međunarodna](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-24**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of
Medicine - FMRI Repository](#)

Organizacioni odbor

Dr Zlatko Dembić, dr Arsen Depolo, dr Đurđa Matić, dr Vladimir Šustić,
dr Branko Volarić

Naučni odbor

Dr Kajetan Blečić, dr Zlatko Dembić, dr Davor Gligo, dr Miro Juretić,
dr Andrija Longhino, dr Božena Kopajtić, dr Nikola Korin, dr Pavao Kos,
dr Zvonimir Maretić, dr Slobodan Marin, dr Marijan Matejčić, dr Slavko
Perović, dr Vladimir Šustić, dr Drago Vrbanić

Redakcijski odbor

Dr Berislav Batistić, dr Mladen Cezner, dr Veljko Novak, dr Mirjana Gu-
stinčić-Rajh, dr Vinko Šamanić, dr Anđelko Volf

Raspored radnih predstavništva**25. XI****DOM JUGOSLAVENSKE NARODNE ARMIIJE**

Sala »A« 15.00—17.00 Blečić, K., Dembić, Z., Volf, A.
17.00—19.00 Juretić, M., Matejčić, M., Rajh-Gustinčić, M.

26. XI**DCM JUGOSLAVENSKE NARODNE ARMIIJE**

Sala »A« 11.00—13.00 Korin, N., Kos, P., Šamanić, V.
15.30—17.00 Longhino, A., Perović, S., Batistić, B.

Sala »B« 15.30—17.00 Maretić, Z., Marin, S., Cezner, M.
17.00—19.00 Kopajtić, B., Gligo, D., Novak, V.

Svečana sjednica i otvaranje Simpozijuma

Dr DRAGO VRBANIĆ, dr NIKOLA KORIN, dr MARIJAN MATEJČIĆ
Iz Kabineta za uvod u medicinu i povijest medicine Medicinskog fakulteta u Rijeci

MEDICINA RIJEKE OD PRVIH POČETAKA DO DANAS

Medicina je tako stara baš kao i čovječanstvo. Njeni prvi tragovi sakri-
veni su u mnogobrojnim zemljanim naslagama i na dnu mora.

Naučna medicina započinje Hipokratovom pojavom, ona seli iz stare
Helade u Aleksandriju i Rim, a zatim preko Bizanta u područje arhajskih me-
dicinskih dostignuća Azije da se ponovno u arapskom svjetlu pojavi na zapad-
no-evropskom tlu. I tada je započela renesansa, a s njom i prvi tragovi medi-
cinske misli na našem teritoriju.

Prvi tragovi života u Rijeci vezani su, vjerojatno, za staro liburnijsko na-
selje koje bijaše smješteno nad ušćem Rječine, na kraju jednog dijela jan-
tarnog puta (1) koji se ovdje nastavljao kopnom prema Grčkoj, a morem na
otoke i drugu obalu Jadrana. To naselje već je u Ilirsko doba dobilo ime
Tarsatika (2).

Prednosti koje su isticale Tarsatiku, u to davno vrijeme, utjecale su i u
kasnije doba da se na tom istom mjestu razarano ljudsko naselje uvijek po-
novno obnovi. Te su prednosti utjecale i na nagli razvoj Rijeke krajem prošlog
i u početku našeg stoljeća, a utjecati će također i na razvoj buduće Rijeke
kao osobito važne luke i kopneno-pomorskog čvorišta.

Vrlo je vjerojatno da su tek Rimljani, stvorivši municipium Tarsatika,
dali Rijeci neke osnovne gradske osobine. Od tih valja istaći: zdravstveno-higi-
jensku brigu za stanovništvo o kojoj rječito govore neki novi običaji kao po-
kapanje izvan grada i gradnja tepidarija po rimskom uzoru.

U isto vrijeme razvijaju se u susjednoj Istri, ilirska naselja u tipičnim
prehistorijskim gradinama ili kasteljerima od kojih će, na nekim mjestima,
preostati samo hrpe kamenja s tragovima ljudskih života u krhotinama lon-
čarije, kao i u ostacima dijelova pojedinih metalnih predmeta (3).

Istra i Rijeka u svojoj prošlosti razvijali su se pod utjecajem iz nekoliko
pravaca koji su bili tipični i za njenu zdravstvenu kulturu.

Zapadna Istra je, nakon poraza Histra, Japoda i Liburna sve do propasti
Zapadnorimskog carstva, pod snažnim rimskim utjecajem, da bi kasnije, na-

kon kratkotrajne vladavine Gota i ostalih Germana, ostala pod stoljetnim pritiskom Venecije.

Centralna Istra zadržava, zbog svoje naročite konfiguracije tla i udaljenosti od mora, mnogobrojne osobine koje će kroz srednji vijek učvrstiti u njenim naseljima novodošli slavenski stanovnici.

Istočna Istra, odnosno Meranija, dijelit će sličnu sudbinu Rijeke, te će njihovi međusobni utjecaji biti naglašeniji negoli veza s centralnim i zapadnim dijelovima Istre.

U povijesti Istre i Rijeke jedan od najpresudnijih događaja je dolazak Slavena, koji u toku od dva stoljeća zaposjedaju gotovo cijeli poluotok i Rijeku, te unose u te predjele toliko čvrstih biljega da se oni više nikada, bez obzira na to kome će pripadati pojedini teritoriji, neće moći izbrisati.

U arhitekturi gradova u primorskom pojasu postojat će doduše isprva romanički, a zatim gotski elementi, tu će se susretati renesansni i barokni utjecaji, ali u centralnom dijelu Istre bez obzira na borbe pojedinih markgrofova, feudalnih kuća i crkvenih gospodara, ostat će tragovi autohtone kulture i umjetnosti koja će uvijek odisati seljačkim slavenskim izrazom.

Veliki broj fresaka u mnogobrojnim malim crkvicama, govorit će o religiji, kao i o svagdanjem životu istarskog čovjeka. Umije li dobro čitati, pažljivi će istraživač upravo u tim slikama naći podatke o bolestima, epidemijama i teškim zdravstvenim problemima istarskog čovjeka (4).

Medicinsku misao, u obliku izvjesnog zdravstvenog programa, susrećemo na teritoriji Rijeke sredinom XV stoljeća.

Bilo je to doba početaka talijanske renesanse koja je ostavljala tragove u svim susjednim zemljama. To je doba procvata trgovine i sve snažnijeg zamaha zanatstva.

Mijenjaju se, također, lentski gospodari. Rijeku su Frankopani predali Devinskim, a u godinama prvih zapisa o zdravstvenoj kulturi Rijeke, njom upravlja obitelj grofova Valsee (2).

Vrlo značajne ličnosti u srednjem vijeku bili su barbieri, barbiri, ceroici, barbitonsori i njihovi učenici barbieroti, koji u času kad se ukrcavaju na brodove dobivaju ime meštiri ili u mlađem vremenu vidari (5). Bili su to odista majstori koji su znali jednako spretno baratati nožem kad su podrezivali brade ili izvodili operativne zahvate. Posve je razumljivo da njihove intervencije nisu baš uvijek svršavale dobrim rezultatima. Bilo je među njima i došljaka iz Zagreba i Venecije, no pretežno se ipak sretaju imena domaćih ljudi. Među njima treba spomenuti oko 1440. Paola Vidotića, uglednog ranarnika, i njegovog brata Giusta koji je posjedovao malu drogeriju, koja je bila ustvari prva riječka ljekarna (6).

Uzme li se u obzir da je to doba velikih epidemija kuge, posve je prihvatljivo da se tada formira prvi riječki hospital koji se, vjerojatno, nalazio u blizini crkvice Fabijana i Sebastijana, poznatih zaštitnika zaraznih bolesti (7).

Ako se slijedi ta davna historija i predaja starih Riječana, saznaje se da je na razvalinama, nasuprot te crkvice, u starome gradu postojao »konvent«. Bila je to ubožnica koja je pripadala redovnicima nepoznatog reda, najvjero-

jatnije Benediktincima. Ako si dopustimo da je označimo imenom prve riječke bolnice, tada treba, do pojave druge bolnice, promatrati riječka zdravstvena dostignuća kroz njen nevjerojatno progresivni statut iz 1530.

U tom statutu u trećoj knjizi propisane su vrlo rigorozne mjere o pravcu komunalne higijene. Nepridržavanje propisa povlači za sobom oštre sankcije. Mada nije bilo kanalizacije, bilo je određeno mjesto odakle bi građani trebali bacati smeće u more. Svako onečišćavanje grada bilo je strogo kažnjavano. Gradski su oci vrlo dobro znali da svaka nečistoća, izuzev estetskih nedostataka, predstavlja istovremeno opasnost za ljudsko zdravlje. Juridički je vrlo interesantno da taj statut predstavlja istovremeno definitivni prelaz s običajnog na pisano pravo (8).

Mada su podaci o drugom riječkom hospitalu ili ubožnici koja se spominje prvi put 1572., prilično nejasni, ipak se pretpostavlja da je ona bila smještena uz kapelu sv. Duha kraj tzv. Kosog tornja. Poznato je da je za tu drugu bolnicu ili azil nadvojvoda Karlo prigodom svoje posjete Rijeci 1567. dao izvjesnu novčanu svotu (27).

Tek u XVIII stoljeću otvoren je u Rijeci hospicij, čiji su vlasnici bili pavlini iz Crikvenice. Da li je taj hospicij bio karitativna ustanova samo za redovnike, ili je služila i stanovništvu, teško je dokazati (2).

U svakom slučaju zdravstvene ustanove u XVI i XVII stoljeću nisu predstavljale neku ozbiljniju zaštitu za pučanstvo, te je trebalo proći mnogo godina da se građani Rijeke i okolni mještani priviknu da koriste svoje zdravstvene stacionare.

Posljednje godine XVI stoljeća Rijeka je doživjela jednu od svojih najvećih katastrofa. Prema Koblerovom opisu, koji se služio memoarima biskupa Glavinića, umro je u prvim danima lipnja 1599. gradski savjetnik Gašpar Knezić, najvjerojatnije od kuge. Već nekoliko dana kasnije hara gradom pošast koja je ubrzo imala 300 žrtava. Grad su zahvatili strah i bijeda. Gradski savjet izdaje naređenje da se narodu dijeli svakoga dana besplatno kruh. Sredinom rujna kuga je prestala. Riječani su pohrlili u zavjetnu crkvu na Trsatu koju su podigli Frankopani još 1453. Umjesto željne zahvale bogorodici, bili su dočekani od naoružanih Trsačana, koji su odlučili oružjem u ruci spriječiti širenje epidemije.

XVII stoljeće naziva se u riječkoj kronici periodom mira, izgradnje gimnazije i prvih riječkih visokih škola. To doba je ocijenjeno od Valvasora vrlo laskavo. On napominje da je Rijeka bila na daleko poznata po mnogobrojnim umjetnicima i iznad svega vrlo dobrim liječnicima. S druge strane upliv isusovaca, u tom je periodu prisutan na mnogim mjestima, ali narodna riječ zadržala je svoje mjesto, iako je postojao pritisak sa svih strana.

Zahvaljujući svom napretku i razvijenoj upravi, Rijeka je 1719. proglašena slobodnim gradom. Dolazak sve većih brodova u riječku luku imao je svoje reperkusije i na sanitarnom polju. Zdravstvena služba u pomorstvu već je veoma efikasna, te se budno pazi kako se brodovima ne bi unijele zarazne bolesti. I tako je u razdoblju od 1722. do 1724. izrađen u malom zaljevu Mandračić pomorski lazaret koji je još i danas jedan od najljepših spomenika

zdravstvene kulture Rijeke (8). Na lijepom portalu koji je spajao administrativnu zgradu s karantenskom ustanovom, a koji je srećom tek neznatno oštećen, označeno je da je lazaret izgrađen za vladanja Karla VI i da treba služiti pregledu došljaka i robe i zaštititi narodnog zdravlja.

Godine 1740. stupa na pozornicu riječkog saniteta Saverio Graziano, porijeklom iz južne Italije, po odgoju humanista i znanstveni radnik, nesumnjivo jedna od najmarkantnijih ličnosti riječkog saniteta i pravi preteča kasnijih snažnih riječkih medicinskih ličnosti. Bio je jedan od rijetkih liječnika koji su četiri decenija ostali na svojim pozicijama i koji su do smrtnog dana uživali najveće povjerenje (10). U mnogim evropskim gradovima susreću se u tom periodu mnogi intelektualci, spremni da prihvate period prosvjetnog apsolutizma. U Beču se javlja, zahvaljujući idejama Marije Terezije, markantna ličnost van Swieten, Holandanin iz Leydena. Bio je to najjači reformator zdravstvene politike u Evropi, a njegova su ostvarenja dopirala i do Rijeke.

Grazianovu monografiju »De uso mercurii« u kojoj autor obrađuje tadašnje stanje na području terapije živom, ocjenio je van Swieten kao odličan originalan tekst. Studija pojedinih kliničkih slika, opažanja iza aplikacije živinih masti i kalomela naveli su autora na zaključak da je taj Paracelsusov lijek vanredno korisno sredstvo u vještim liječničkim rukama.

Francuska revolucija ostavila je svoje tragove i u staroj Rijeci. Formiranje Napoleonove Ilirije i presađivanje francuskih medicinskih dostignuća na njenom teritoriju imalo je mnogobrojne odjeke i u samom sanitetu.

Već na kraju XVIII stoljeća javlja se u današnjoj riječkoj regiji tajnovita bolest »Škrljevo« za koju se, s nepravom, misli da je unesena od francuskih vojnika. Bio je to lues prenesen s brodova koji su dolazili iz luka Male Azije (11).

Treba svakako istaći da je riječki liječnik Mašić bio prvi, koji je u bolesti »Škrljevo« uočio dolazak luesa na primorsko područje.

Giovanni Battista Cambieri smatra, isprva, tu bolest novim nozološkim entitetom u čemu mu pomaže čak veliki Jochan Peter Franck iz Beča. Međutim, baš taj veliki Riječanin uskoro mijenja svoje gledište i pokušava tu zagonetnu bolest, koju je isprva liječio živinom fumigacijom, iskorijeniti novim terapeutskim metodama. Njega se čak smatra pretečom kirurške galvanokaustike (12). U trećoj riječkoj bolnici bio je 1823. otvoren posebni odjel za škriljevitiku. Koliko je ta bolest zadala brige gradu Rijeci vidi se u činjenici što je u Kraljevičkom frankopanskom gradu organiziran ogroman odjel za hospitalizaciju bolesnika.

U vezi te bolesti pisane su dizertacije, najveći evropski epidemiolozi dolaze u primorske krajeve u želji studija i eradikacije »škrljeva«. Imena Hebre, Pernhofer, Zeissela i Sigmunta ostala su vezana uz borbu protiv tog invazivnog endemskog luesa koji se osobito širio ekstragenitalnim putem.

1823. osnovana je u Rijeci na Belom Kamiku treća riječka bolnica. U njoj se već zamjećuje organizacija posebnih specijaliziranih odjela.

Rijeka je pokazivala u prvoj polovini XIX stoljeća sve snažniju pomorsku orijentaciju, o čemu svjedoči podizanje modernog lazareta u zaljevu Martinšćice 1833.

U drugoj polovini XIX stoljeća javljaju se u Rijeci tri velika liječnika čiji su dometi prešli uske okvire zavičaja. Bili su to Antonio Felice Gjačić, Gjuro Catti i Antonio Grošić.

Gjačić i Catti su izuzetne ličnosti obzirom na pomorsku medicinu. Prvi je posvetio veliki dio svog života sanitetskoj izobrazbi budućih pomoraca. Njegove metode oživljavanja utopljenika predstavljaju originalne doprinose modernoj reanimaciji. On je istovremeno vanredni internist, opisuje znalački Morbus Scylliovo, i dodaje svoja zapažanja raznim medicinskim i kirurškim pravcima.

U njegovo vrijeme 1855., napada Rijeku novi val kolere. Riječani su bili spremni već tada, kao i 1886., da joj se odupru.

Vrijedno je spomenuti da je treća riječka bolnica bila podignuta zajedničkom novčanom pomoći, gradskih mecena, sabiranjem milodara, a također i od daća na vino što je bila progresivna novost koju treba i danas naglasiti.

U sklopu treće riječke bolnice bio je izdvojen 1857. posebni odjel »per i maniaci«, što bi trebalo smatrati jednom od prvih duševnih bolnica u granicama današnje Jugoslavije.

Iste godine 1857. osnovana je i Vojna pomorska akademija koja će nakon prvog svjetskog rata postati četvrtom zgradom riječke bolnice. Sve do 1880. riječka bolnica bit će pod istom upravom s kućom za starce, nahočad i siromašne. Tek od tog vremena čisti bolnički odjeli: kirurški, interni, opstetrički, psihijatrijski i postepeno transformirani odjel škriljevitike u dermatovenerologiju, mogli su započeti s pravim stručno-medicinskim radom (7).

Gjuro Catti predstavlja drugu snažnu ličnost u tom razdoblju. On je rođeni Riječanin koji odbija svoje daljnje napredovanje van Rijeke na austrijskim univerzitetima i vraća se kao internist i izuzetni laringolog u svoj zavičaj. Njegovi radovi i ljubav prema svom narodu dovede ga 1874. u tijesni kontakt s novoosnovanim Zborom liječnika Hrvatske. Genijalna zapažanja o problemu odstranjivanja adenoidnih vegetacija i o karcinomu larinksa osiguravaju mu mjesto na evropskoj ljestvici stručnjaka. U isto vrijeme javlja se i Antonio Grošić (Grossich) s novim pogledima na grudnu kirurgiju i aseptizaciju operacionog polja jodnom tinkturom (13).

Vrijedno je istaći da je na Sušaku, na drugoj obali Riječine, 1886. organizirana zdravstvena zaštita zahvaljujući županijskom liječniku Ivanu Kiseljaku.

Na početku našeg stoljeća počinje djelovati u Rijeci Franjo Kresnik. Bio je to neobično socijalan čovjek, vanredni diagnostičar, a iznad svega jedinstveni umjetnik. Želja za poznavanjem tajni u gradnji violina, stavlja ga na čelo najvećih majstora liuterije u prvoj polovini XX stoljeća.

1915. otvorena je zadužbina Braće Branketa koja će 40 godina kasnije postati zgradom Medicinskog fakulteta.

Rijeka je između dva rata okupirana. Njen razvitak u medicinskom pravcu je veoma skroman. Na drugoj strani buja mladi sanitet Sušaka koji 1926. osniva svoj Dom narodnog zdravlja, a 1927. svoju bolnicu na Grinovu, današnjoj Krimeji.

Već 1935. počeo je s radom jedna od najmodernijih bolnica na području stare Jugoslavije, a što je izuzetno važno njeni šefovi su zapaženi stručnjaci na polju Jugoslavenskog saniteta.

Rat je prekinuo život u Sušačkoj bolnici. Mnogi zdravstveni radnici su pali, mnogi su osjetili svu težinu fašističkog terora, a veliki broj nastavlja u nejednakoj borbi izgradnju saniteta buduće nove Jugoslavije.

Nakon rata, uklanjanjem umjetne granice, uspostavljeni su uvjeti za razvoj jedinstvenog zdravstva na području Rijeke. Ona je već 1886. imala svoju liječničku organizaciju koja nije imala nikakve odnose sa Zborom liječnika Hrvatske. Čak ni novoosnovano društvo liječnika Hrvatskog primorja i Gorskog kotara iz 1946. nije registrirano kod Zbora liječnika u Zagrebu, iako je ono djelovalo i održalo prvi sastanak 4. X 1946. Bio je to značajan trenutak u kojem su upravo liječnici partizani iznijeli svoja prva stručna predavanja u oslobođenoj domovini.

Podružnica Zbora liječnika u Rijeci započela je 1947. sa svojim radom pod predsjedništvom prvog predsjednika dr Frana Bakarčića. Već slijedeće godine upravu Zbora liječnika preuzima primarius dr Ante Medanić, a zatim redom Dinko Kozulić, Drago Vrbanić, Stanislav Paškvan, Franjo Gjurjan, Marijan Matejčić i Miroslav Juretić.

U tom razdoblju učinjeni su značajni koraci u razvitku medicinske nauke na našem području.

Riječka i sušačka bolnica doživljavaju preobražaj nakon dolaska liječnika iz Hrvatske. Osnivaju se novi odjeli i uvodi novi način rada prema tradiciji zagrebačke škole.

Zdravstvena služba grada Rijeke prolazila je, u svom razvoju nakon oslobođenja, kroz četiri razdoblja.

Prvo je započelo 1950., kada se željelo zdravstvenu službu i njene radnike približiti radnom čovjeku. Težilo se aktivizaciji cjelokupnog pučanstva u borbi protiv bolesti pomoću zdravstvenog odgoja. U izvanbolničkoj službi formiraju se sektorske i industrijske zdravstvene stanice.

1952. započinje drugo razdoblje riječke zdravstvene službe, značajno po stvaranju dispanzerske zaštite za majke i djecu, te borbe protiv kroničnih bolesti i zloćudnih tumora. Medicinska zaštita specijalizira se uz naglasak na preventivu, ovisno o vulnerabilnosti pojedinih grupa pučanstva. U tom razdoblju riječki sanitet doživjeti će svoj daljnji uspjeh otvaranjem Medicinskog fakulteta 1955.

Riječki higijenski zavod i izvanbolnička služba združeni su u jednu cjelinu koju predstavlja Zavod za zaštitu zdravlja, koji je daljnji organizator cjelokupnog zdravstva riječke regije.

U trećem razdoblju razvitka, nakon 1960. godine, u izvanbolničkoj službi, usavršavaju se zdravstveni radnici uz pomoć Medicinskog fakulteta, u okviru postdiplomske nastave. Specijalizacija liječnika u općoj medicini, te medicini rada i pomorstvu daju ovom periodu naročito obilježje.

U četvrtom razdoblju od 1966. sve se više zblizuju Medicinski fakultet, te izvanbolnička i bolnička služba. Klinička služba se kompletira superspecijalističkim odjelima. Ona je ojačana polikliničkim ambulantomama koje su od 1958. sastavni dio kliničkih odjela. Preko njih bolnička služba ulazi u terensku opću medicinsku zaštitu (14).

U analizama dostignuća medicine na riječkom području od prvih početaka do danas naziru se mnogobrojni detalji koji upućuju na povremeno prekidani lanac zbivanja.

Ipak, odbivši period fašizma, u tom lancu medicinskih događaja susreće se uvijek izrazita humanistička tendencija.

SADRŽAJ

Autori prikazuju naučni i organizatorni razvoj Rijeke i njene okoline obzirom na dostignuća u zdravstvenoj kulturi. Akcenat je stavljen na određene markantne ličnosti, na epidemiološku problematiku, kao i na mnogobrojna pravila i zakone koji su koristili usponu Rijeke sve do osnutka jedinstvenog Zavoda za zaštitu zdravlja i Medicinskog fakulteta.

U najnovijoj historiji dotaknuti su važni momenti koji su prethodili današnjoj afirmaciji podružnice Zbora liječnika Hrvatske u Rijeci.

LITERATURA

1. *Pareti, L., Brezzi, P., Petech, L.*: Historija čovječanstva, Stari vijek I, Naprijed Zagreb, 1967. — 2. *Kobler, G.*: Memorie per la storia della Liburnica citta di Fiume, Stabilimento Tipo-litografico Fiumano di Emilio Mohovich, Fiume, 1896. — 3. *Korin, N. i surad.*: Iz povijesti zdravstvene kulture Istre i Hrvatskog primorja, Acta historica med. pharm. vet. VIII: 25, 1968. — 4. *Fučić, B.*: Istarske freske, Zora Zagreb, 1963. — 5. *Korin, N.*: Ranarništvo i kirurgija u pomorstvu, Pomorski zbornik X. Rijeka, 1971. — 6. *Gigante, S.*: Fiume nel quattrocento, Stabilimento Tipo-litografico E. Mohovich, Fiume, 1913. — 7. *Korin, N.*: Razvoj medicinske misli u Rijeci, ZZZZ Rijeka, 1966. — 8. *Milović, Đ.*: Uredbe o zdravstvenoj službi u Rijeci iz 1530., Acta histor. med. pharm. vet. VIII: 17, 1968. — 9. *Matejčić, R.*: Arhitektura zdravstvenih ustanova u Rijeci, Acta histor. med. pharm. vet. VIII: 5, 1968. — 10. *Matejčić, R.*: Podaci za životopis riječkog liječnika Ks. Grazianija, Medicina 3: 249, 1966. — 11. *Korin, N., Bazala, V., Vrbanić, D.*: Geheimnisvolle Epidemie an Übergang des XVIII in das XIX Jahrhundert die Europa in Unruhe versetzte, XXII Internat. Congress for the

History of Med. Bucuresti: 7, 1970. — 12. *Grmek, M. D.*: Doprinos jugoslaven-
skih naroda medicinskim naukama u svijetu, Acta histor. med. pharm. vet. X,
2: 14, 1970. — 13. *Korin, N., Vrbanić, D.*: Riječki liječnici II polovine XIX sto-
ljeća u medicinskoj historiji Evrope, Zbornik I Kongresa za istoriju zdrav. kul-
ture Jugoslavije, 67, Sarajevo, 1970. — 14. *Korin, N.*: Zdravstvo, Fotomonogra-
fija, Rijeka, Grafički zavod Hrvatske, 1970.